

Rechts-nationalistisch populisme en sociaal werk

Neutraliteit is geen optie

Door **Anke van den Dries**

Volgens zowel de internationale sociaal-werkdefinitie als de Nederlandse beroepscode staan sociale rechtvaardigheid, mensenrechten en respect voor diversiteit in sociaal werk centraal. Rechts-nationalistisch populisme zet deze principes onder druk. Anke van den Dries bespreekt een publicatie over de uitdagingen die dat voor sociaal werkers met zich meebrengt.

‘Volle zalen, vandalisme en intimidatie: het azc-protest is terug’, kopte Trouw afgelopen maart over bewonersprotesten. Eerder stond in dezelfde krant ook: ‘Steeds meer Oekraïense vluchtelingen kloppen in Nederland aan bij Rode Kruis omdat ze geen onderdak meer hebben.’ Groepen mensen waar we als sociaal werkers mee werken, lijken steeds meer tegenover elkaar te komen staan. In veel landen is een verschuiving te zien richting meer radicaal-rechtse en nationalistische politiek. In deze bijdrage bespreek ik een aantal hoofdzaken uit *The challenge of right-wing nationalist populism for social work: a human rights approach*, een bundel artikelen van diverse auteurs, samengesteld door Carolyn Noble en Goetz Ottmann. Inzichten uit hun boek zijn mogelijk ook relevant voor de Nederlandse praktijk.

‘Wij’ en ‘zij’

De auteurs beschrijven hoe populistische leiders met charisma en desinformatie mensen laten geloven dat specifieke groepen de schuld zijn van allerlei sociaal-maatschappelijke problemen. Via een verdeel-en-heersstrategie wordt een vals ‘wij’-en ‘zij’-beeld gecreëerd. In radicaal-rechts nationaal populisme verwijst ‘zij’ dan vaak naar een als corrupt omschreven elite en ‘zondebokken’ zoals etnische, culturele en religieuze minderheden, vrouwen en LGBTIQ+ personen. De terugkerende

boodschap is dat er een sterke leider nodig zou zijn om ‘het volk’ te redden van deze ‘anderen’. In een voedingsbodem van teleurstelling in gevestigde politieke partijen en wantrouwen jegens democratische processen, kan de acceptatie van autoritair leiderschap bij de achterban groeien. Het idee over wie ‘echte burgers’ zijn (of wie dat ooit kunnen worden) krijgt een nieuwe vorm op basis van ras, etniciteit en moraliteit. (Dit geldt overigens niet alleen voor ‘rechts’. Jan Willem Duyvendak en Josip Kesic (2023) laten zien hoe ook linkse politieke partijen daaraan meedoen, door bijvoorbeeld liberale, progressieve waarden zoals seksuele en gendergelijkheid te labelen als ‘typisch Nederlands’ en niet als universele waarden.) Noble en Ottmann wijzen erop dat het ontmenselijken van groepen niet nieuw is. In het Duitsland van de jaren ’30 werd het formeel overheidsbeleid om vermeend onwaardige of ongewenste individuen te elimineren. Zij zouden middelen opslokken die aan ‘waardevolle burgers’ toebehoren. Hoewel de situatie toen op verschillende punten verschilde van die van nu, zien de auteurs ook belangrijke overeenkomsten: groeiende economische onzekerheid, ideologieën die dehumaniseren en uitsluiten, de afbraak van universele rechten en beleid dat zich richt op ‘onwaardige’ minderheden. Na de Tweede Wereldoorlog werden mensenrechten en sociale rechtvaardigheid leidende principes, maar vandaag de dag hebben die lang niet altijd meer hun vanzelfsprekende waarde.

Framing

De sociaal-historische context is telkens anders, maar een crisis geeft momentum aan rechts-nationalistisch populisme, zo zetten de auteurs uiteen. Neoliberale globalisering, hebzucht en corruptie, privatisering en commercialisering van voorzieningen en de in het algemeen verslechterende sociaal-economische omstandigheden van met name de lagere middenklasse zijn mogelijke andere oorzaken van de opkomst ervan. Ook mondiale verschuivingen in het machtsverwicht tussen grootmachten spelen een rol. En voor het eerst sinds lange tijd staat de dominantie van 'de witte man' onder druk. De combinatie met toegenomen migratie vanuit het mondiale zuiden, terroristische aanslagen en de ervaren bedreiging van de 'eigen' cultuur geeft, aldus de auteurs, vrij baan aan framing door rechts-nationalistisch populist. Sociale media versterken dit effect, omdat algoritmes vooral sensatie belonen en de waarheid van geponeerde 'feiten' veel minder of helemaal niet meer gecheckt wordt. Beelden van de nationale geschiedenis worden verdraaid, het verleden wordt verheerlijkt: 'toen was alles beter'. Hoewel populistische partijen de gevestigde elite vaak als vijand afschilderen, is er een patroon waarneembaar waarbij juist rijke individuen en bedrijven profiteren van het beleid van populistische partijen. Een kleine rijke klasse heeft er belang bij dat de rest van de samenleving onwetend, verdeeld en ongeorganiseerd blijft. De eigen achterban wordt ondertussen zoet gehouden met het aanwijzen van zondebokken.

Medeplichtig

Rechts-nationalistische politiek heeft grote impact op sociaal werk. Allereerst zijn individuele sociaal werkers, tenslotte ook maar mensen, natuurlijk niet automatisch immuun voor de aantrekkingskracht van populisme (Fazzi & Nothdurfter, 2021). Maar er zijn ook meer structurele effecten waarneembaar, waarbij sociaal beleid steeds zuiniger, autoritairder en aan striktere voorwaarden gebonden wordt. Niet iemands hulpvraag, maar het nauwere kader van burgerschap bepaalt wie nog toegang krijgt tot sociale voorzieningen. Er komt meer focus op 'eigen mensen eerst,' waarbij wat onder 'eigen' wordt verstaan een glijdende schaal is. Sociaal werkers staan in contact met groepen die in toenemende mate tegenover elkaar komen te staan: met mensen die tot zondebokken worden gemaakt én met de mensen die antwoorden zien in populistische retoriek. Tegelijkertijd staat het beroep zelf ook onder druk, onder meer door bezuinigingen en veranderende subsidieopdrachten, wat het risico

met zich meebrengt dat sociaal werkers steeds meer als (kritiekloze) uitvoerders van overheidsbeleid worden gezien. Ze kunnen zo poortwachters tot collectieve middelen of zelfs bewakers van landsgrenzen worden en daarmee onbedoeld medeplichtig raken aan het controleren, disciplineren en onderdrukken van burgers.

Sociaal werkers kunnen onbedoeld medeplichtig raken aan het controleren, disciplineren en onderdrukken van burgers

Tegengeluid

Jim Ife, een van de auteurs uit het boek, benadrukt dat neutraliteit geen optie is. Volgens Ife zijn activisme, protest, belangenbehartiging, burgerlijke ongehoorzaamheid en daadwerkelijke bottom-up versterking van gemeenschappen hard nodig. Als sociaal werkers kunnen we ons inzetten om een tegengeluid te laten horen en rolmodel te zijn, in overeenstemming met de beroepswaarden van sociale rechtvaardigheid en mensenrechten. Een aantal verdere suggesties uit het boek: (1) Leg als eerstelijns professioneel getuigenis af over de impact van discriminatie en structurele ongelijkheid; zorg dat die verhalen gehoord worden. (2) Blijf respectvol in conflict met mensen met andere overtuigingen en repareer relaties wanneer je daarin onvermijdelijk ook faalt. (3) Investeer in een radicalere sociaal-werkbeweging, waarbij community werk en collectief werken vanuit allianties en beroepsverenigingen is in te zetten tegen discriminatie, xenofobie en onderdrukking. (4) Help elkaar om rechts nationalistische taal en beleid te herkennen en eigen (onbewuste) vooroordelen weg te nemen. De auteurs benadrukken dat we op een kruispunt staan. Het rechts-nationalistisch populisme heeft de potentie om de verzorgingsstaat, het beroep van sociaal werker en de groepen waar het sociaal werk voor staat ernstig te schaden. Maar ze zien in deze ontwikkelingen ook de vonk naar een kritischer en radicalere sociaal-werkbeweging, die een nieuwe, leidende sociale en politieke rol voor het beroep kan creëren.

Anke van den Dries is sociaal werker en promotie-onderzoeker bij Crafting Resilience, een onderzoeksproject vanuit de Nationale Wetenschapsagenda (NWA.1389.20.205).

Bronnen

- Duyvendak, J. W., & Kesic, J. (2023). *Terugkeer van de native: 'echte' of 'onechte' Nederlander?* <https://www.socialevraagstukken.nl/terugkeer-van-de-native-echte-of-onechte-nederlander/>
- Fazzi, L., & Nothdurfter, U. (2021). Why are you backing such positions? Types and trajectories of social workers' right-wing populist support. *The British Journal of Social Work*, 51(2), 636-654.
- Noble, C., & Ottmann, G. (Eds.). (2020). *The challenge of right-wing nationalist populism for social work: A human rights approach*. Routledge.

